

İRAN KÜTÜPHANELERİ

TURGAY ŞAFAK

© FOTOGRAF: WIKIPEDIA

IRAN'da tarih boyunca sarayda birçok şah ve şehzadenin şahsî kütüphanesi bulunmaktaydı ancak bunlar çoğunlukla belli tasnif, katalog ve düzenden yoksundu. Ciddi anlamda ilk düzenleme Kaçar şahlarından Fetihali Şah zamanında yapılmış ve özellikle Nasırüddin Şah zamanında müstakil odalar tahsis edilerek geliştirilmiştir. Nasırüddin Şah sonrası dönemdeki hercümerç esnasında pek çok kıymetli yazma yurtdışına çıkarılarak satılmıştır. Rıza Şah döneminde Millî Kütüphanenin kurulmasıyla saray kütüphanesinin bazı kitapları oraya aktarılmıştır. Geriye kalan, özellikle müze değeri olan 3200 civarında tezhip ve minyatür açısından oldukça kıymetli kitap bugün Gülistan Sarayı Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.

İran'da klasik cami, mescit, medrese kütüphanelerinin dışında tesis edilen ilk kütüphane Tahran'da ilk yüksek öğretim kurumu olan Darülfünuna bağlı olarak oluşturulmuştur. 1851'de Darülfünunun kuruluşundan yaklaşık 12 yıl sonra, 1863'te küçük bir koleksiyonla kütüphane kurulmasına karar verilmiştir. Bu küçük kütüphanenin tesisi Millî Kütüphanenin ilk adımı olarak kabul edilmektedir. Ancak İran'daki modern anlamda

kamu kütüphanesi başkent Tahran'da değil Tebriz'de, Muhammed Ali Terbiyet tarafından İstanbul'daki kamu kütüphanelerinin faydalarının görülmesi sonrası kurulmuştur. Muhammed Ali Terbiyet kurduğu dergi, hazırladığı biyografik çalışmalar ve açtığı kitapçıyla Tebriz ve İran'ın kültür hayatına önemli katkılar sunmuştur.

Tahran'da Kaçar hakimiyeti döneminde 1898'de kurulan bir başka kütüphane özel bir mahiyete sahip "Encümen-i Maarif-i Millî" adında bir encümen tarafından kurulan "Kitabhane-i Milli-yi Maarif"tir. Bu kütüphane 1906'da Darülfünun Kütüphanesi ile birleşmiştir. 1920'de "Kitabhane-i Maarif" adını kullanmaya başlamış ve bilahare Ali Asgar Hikmet'in Maarif Bakanlığı döneminde 1934'te "Kitabhane-i Umumi-yi Maarif" adını almıştır. O günlerde bu kütüphanenin müdürü olan Mehdi Beyani bir millî kütüphane kurulması gerektiği düşüncesinden bakan Ali Asgar Hikmet'e bahsetmiş, o da bu fikri olumlu karşılamıştır. O günlerde Fransız mimar ve arkeolog André Godard tarafından yapılmakta olan İran Millî Müzesinin hemen yanına kütüphane için müstakil bir bina yapılmasına karar vermiştir.

14 Eylül 1937'de resmî olarak kurulan

İran Millî Kütüphanesi uzun yıllar kültür ve maarif bakanlıklarına bağlı müdürlük olarak faaliyetlerini yürütürken 1990'da çıkan bir kanunla cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır. 2002'de hazırlanan bir kanunla Millî Kütüphane ile İran Arşiv Kurumu birleştirilmiştir. "Sâzmân-ı Es-nâd ve Kitabhâne-i Millî Cumhuri-yi İslâmî-yi İrân", yani "İran İslam Cumhuriyeti Millî Kütüphane ve Arşiv Kurumu" adıyla faaliyetlerini 2004'te inşa edilen yeni binasında sürdürmektedir.

Bugün cumhurbaşkanlığına bağlı olarak faaliyetlerini yürüten İran Millî Kütüphanesinde 25.400 yazma, 27.300 taş baskı eser bulunmaktadır. Bunun yanında, 23.500 başlıkta süreli yayın da koleksiyonda yer almaktadır. Konu bakımından muhtelif bölümlere ayrılan ve her biri zengin koleksiyonlar barındıran kütüphanenin İran İslam araştırmaları bölümünde 65 bin civarında İranoloji konusunda kitap bulunmaktadır. 2019 yılı verilerine göre kütüphanedeki toplam kitap sayısı 2 milyon 841 bindir.

300 civarında Türkçe kitabın yer aldığı yazma eserler koleksiyonunun büyük bir kısmı online erişime açılmıştır.

Tahran'da Millî Kütüphane dışında belli başlı özellikleriyle ön plana çıkan başka kütüphaneler de bulunmaktadır. Bunlar arasında özellikle yazma eser ve

arşiv belgesine sahip olmaları bakımından İran Meclis Kütüphanesi, Tahran Üniversitesi Kütüphanesi, Melik Kütüphanesi sayılabilir.

İSLAMÎ ŞURA MECLİSİ ARŞİV, MÜZE VE KÜTÜPHANESİ

Meclis Kütüphanesi İran'da meşrutiyetin ilan edilmesinden 2 yıl sonra, 1909'da tesis edilmiştir. Zamanla satın alma ve dönemin ünlü isimlerinin yaptığı bağışlarla koleksiyonunu geliştirmiştir.

Kuruluş amacı öncelikle milletvekillerine ve meclis çalışanlarına hizmet vermektir. Zamanla büyüyen kütüphane 1996'da gerçekleştirilen yeni yapılanmayla "Kitâbhâne, Müze ve Merkez-i Esnâd-ı Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî" adını alarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Koleksiyonunda 200 bin matbu kitabın yanısıra 24 bin yazma eser bulunmaktadır. Meclis Kütüphanesinin en zengin bölümlerinden biri süreli yayınlar bölümüdür. Burada Kaçarlardan meşrutiyete, Rıza Şah'tan İslam devrimine uzanan süreli yayınlar bulunmaktadır. İran'da erken dönem neşredilmiş gazetelerin büyük bir kısmı da bağış veya satın alma yoluyla kütüphaneye kazandırılmıştır. Süreli yayınların yanısıra siyasi bildiri-lerden oluşan bir koleksiyon da vardır. Meclis tutanakları, resmi raporlar, eski fotoğraf albümleri ve mikrofilm arşivi de bulunan kütüphane neşretmiş olduğu muhtelif dergiler ve yayıneviyle İran'ın kültür hayatında önemli bir yere sahiptir. Yazma eserlerin büyük bir kısmı online erişime açılmıştır. Kütüphane müdürü meclis başkanı tarafından atanmaktadır. İlk müdürü meşhur şair Pervin İtisami'nin babası Yusuf İtisami'dir.

TAHRAN ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KÜTÜPHANESİ

Üniversitenin İnkılap caddesinde yer alan merkez kampüsündeki kütüphane, İran'daki en büyük üniversite kütüphanesidir. 1949'da Muhammed Mişkât sahip olduğu 1329 adet yazma eseri üniversiteye bağışlayarak bir kütüphane kurulmasına önyak olmuştur. Kurum, şahsî kütüphanelerdeki elyazmalarının satın alınması ve yurtdışındaki Farsça

elyazmalarının mikrofilmlerinin elde edilmesi için bütçe ayırmıştır. Mesele Mücteba Minevi İstanbul'da kültür ateşesi olarak bulunduğu 1958-1961 yıllarında Türkiye kütüphanelerindeki pek çok önemli Farsça elyazmasının mikrofilmini Tahran Üniversitesine götürmüştür.

Kütüphane pek çok önemli kişi ve ailenin kütüphanesini satın alma veya bağış yoluyla koleksiyonuna katmıştır. Halihazırda 180 bin Arap harfli kitap (Arapça-Farsça) 90 bin Latin harfli kitap, 17 bin elyazması (Arapça, Farsça, Türkçe), yaklaşık 60 bin civarında arşiv belgesi, 90 bin civarında yüksek lisans ve doktora tezi, 2 bin civarında tarihi harita, 8 bin 500 civarında mikrofilm arşiviyle ayrıca dergi ve gazeteler bulunmaktadır.

Kataloglarında 350 civarında Türkçe yazma eser olduğu bilgisi varsa da daha fazla olduğu tahmin edilmektedir.

MELİK MÜZE VE KÜTÜPHANESİ

Merkezi Meşhed'de bulunan İmam Rıza Vakfına (Âsitân-i Kuds-i Rezevi) bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren kurum, Tahran'daki vakıf kütüphanelerinden biri olarak zengin yazma koleksiyonu ve müzesiyle dikkat çekmektedir. Hacı Hüseyin Ağa Melik tarafından kurulan ve vakfettiği arazi ve dükkanlarla düzenli bir şekilde faaliyetlerine ve koleksiyonunu geliştirmeye devam etmektedir.

Kütüphane bölümünün ilk nüvesi, Ağa Melik'in kendi evinin salonunu okuma salonuna çevirmesiyle oluşmuştur. Bu dönemde "Kıraathâne-i Melik" adıyla anılan kütüphane zamanla Ağa Melik'in gayreti ile gündün güne büyümüş ve bugün İran'daki en önemli yazma eser kütüphanelerinden biri haline gelmiştir. 19 bin yazma eser bulunmakta olup çoğunluğu nadir eserdir. Yazma eserlere ek olarak 100 bin matbu, 3567 taş baskı kitap ve 548 süreli yayın vardır. Matbu kitapların çoğunluğu 1941'den önceki yıllara ait olup İran'daki ilk matbu eserlerdendir.

Melik Müze ve Kütüphanesinin müze bölümü de oldukça zengindir ve 7 ayrı bölümden oluşmaktadır: sikke bölü-

mü, sanat eserleri bölümü, lake sanatı bölümü, pul koleksiyonu, halı bölümü, Banu Melik koleksiyonu ve hüsn-i hat bölümü. Kütüphanede 130 civarında Türkçe yazma bulunmaktadır.

BÜYÜK İSLAM ANSİKLOPEDİSİ KÜTÜPHANESİ

Tahran'daki önemli kütüphanelerden biri de *Büyük İslam Ansiklopedisi*'ne aittir. 1983'te farklı konularda ansiklopedi hazırlamak amacıyla kurulmuş, İslam ve İran araştırmaları sahasında ülkenin en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Merkezin kuruluşundan bir yıl sonra kurucusunun şahsî kütüphanesini bağışlamasıyla oluşan kütüphane bugün Arapça, Farsça ve Batı dillerinde pek çok kitabı barındırmaktadır. Kurum, son yıllarda daha çok İran araştırmaları merkezi olma yönüne evrilmiş olup İran tarihi, İran coğrafyası, İran dilleri ve lehçeleri gibi konular hakkında ansiklopedi ve kitaplar yayınlamaktadır. Merkez kuruluşundaki ismi olan "Dâiretü'l-Maârif-i Büzürg-i İslâmî"nin yanına İran ve İslam Araştırmaları Merkezini de (Merkez-i Pejuheş-hâ-yi İranî ve İslâmî) ekleyerek sahip olduğu yönelimi göstermiştir.

Kütüphane koleksiyonu özellikle İranoloji sahasında Batıda çıkmış dergiler ve yayınları barındırmaktadır. 3293 yazma eser, 8512 taş baskı, 7176 başlıkta süreli yayın, 1310 adet mikrofilm ve 11 bin civarında arşiv belgesi vardır. Bir diğer önemli özelliği İranlı pek çok akademisyen, yazar ve kültür adamının şahsî koleksiyonlarına sahip olmasıdır. Bunlar arasında Feridun Ademiyet, Kamer Arzen, Hüseyin Hatibi, Behran Ferrevesi, Menuçehr Murtazavi, Nasrullah Purcevadi, Humayun Sanatizade, Mehdi Beyani, Ahmed Münzevi, İrec Efşar ve Abdülhüseyin Zerrinkub sayılabilir.

Burada tanıtıma çalıştığımız kütüphaneler araştırma kütüphanesi kategorisine giren, barındırdığı yazma eserler ve koleksiyonlarla diğer kütüphanelerden farklılaşanlardır. 20 milyona yaklaşan nüfusuyla İran'ın en büyük şehri olan Tahran'da Halk Kütüphaneleri Müdürlüğüne bağlı onlarca kütüphane ve kıraathane bulunmaktadır. **Z**